

Aktualizácia etických aspektov v starovekých mýtoch

(Grécke mýty v interpretácii Beaty Panákovvej)

Ján Gallik

„Nelipni na tom, čo máš teraz v rukách.
Sláva pohasne, život pominie.“

V súčasnej spoločnosti rezonuje názor, že i napriek neobmedzenému prístupu detí a mládeže k informáciám, ktoré získavajú nielen od rodičov či učiteľov, ale aj z virtuálneho priestoru (internet, televízia, rozhlas), a zdajú sa byť vzdelanejšie i informovanejšie, ako boli v ich veku predchádzajúce generácie – v oblasti výchovy sú istým spôsobom imúnne voči morálnym a etickým hodnotám, ktoré tisícročia tvoria základ európskej kultúry a duchovného dedičstva. Ako uvádza Zuzana Stanislavová v publikácii *Ěthos a poésis v umeleckej tvorbe*, v „sociálnom priestore rozkolísaných hodnôt, v akom dnes žijeme, v akom teda dozrieva aj dieťa a v akom sa utvára jeho osobnosť vrátane jej etického rozmeru, je viac ako kedykoľvek predtým v novodobej histórii aktuálna ochrana mravných kvalít (...). V tomto zápase o mravnosť človeka, o zachovanie a sprostredkovanie noriem, teda pravidiel, ktoré naznačujú správne konanie v určitom vymedzenom okruhu ľudskej existencie s cieľom podporiť a zachovať spoločensky žiaduce hodnoty, má svoje miesto aj umelecká literatúra“ (Stanislavová, 2013, s. 8). Prostredníctvom nej si autori v istej žánrovej rozvrstvenosti a tematickej rôznorodosti, či už na úsvite civilizácie alebo dnes, kladli zásadné otázky: Kto sme, odkiaľ sme sem prišli, kam smerujeme a aký má byť náš život? Rezonovali „v starovekých mýtoch, v klasických dielach umeleckej literatúry, v náboženských textoch, vo filozofických traktátoch, v modlitbách... Ich rozmanitosť, formálna a obsahová rozdielnosť, nie sú prekážkou na ceste k tomu, aby sme kdesi v pozadí tušili a zisťovali jednotný, veľkolepý zámer, je ním úsilie pochopiť, ako duchovnosť človeka určuje vzťahy medzi ľuďmi navzájom, ako vplýva na morálne hodnoty a kvality, na pravidlá správneho života a na kultúrnu úroveň ľudského spoločenstva. Ako ovplyvňuje názor človeka na smrť, lásku, domov a ľudské šťastie“ (Záhoranská, 1990, s. 7 – 8).

V popredí nášho záujmu budú najmä staroveké grécke mýty (hoci i iné národy majú svoj osobitný okruh mýtov a báji, napr. slovanská mytológia)¹,

1 Taliansky filozof Giovanni Battista Vico bol presvedčený, že najstaršia mytologická poézia bola v aristotelovskom zmysle „napodobňovaním prírody“, ale cez prizmu prvobytnnej mytologickej obraznosti. Filozof Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling, predstaviteľ nemeckého klasického idealizmu, však práve grécku mytológiu vnímal ako najvyšší

ktorým sa pod pojmom *báj* (žáner prezentujúci oblasť mytológie) venuje primárna pozornosť na II. stupni ZŠ, konkrétne v 6. ročníku.² Soňa Pašteková pri explikácii pojmu mýtu a mytológie v literatúre a umení prisudzuje mytológii v procese civilizačného vývoja ľudstva dôležitú úlohu. Ide totiž o „*zložitý systém úzko prepojených kultúrnych archetypov, morálnych či umeleckých predobrazov, zažitých vzorcov vnímania sveta a správania sa človeka. Sú inšpirované kresťanskou (biblickou) či predkresťanskou (antickou) mytológiou a mýtmi prírodných národov (rituálne, kozmologické a i.). Mýtus rezonuje s utváraním pravidiel sociálneho/kognitívneho prístupu jednotlivca a spoločnosti naprieč históriou, so vznikom kolektívnych predstáv o svete a formovaním kolektívnej obraznosti. Na poli umeleckej/literárnej fikcie ide o komplikovaný proces permanentných významových posunov vo vnímaní podstaty mýtu ako archetypu v kultúrnom vývine ľudstva od staroveku podnes.*“³ V súčasnosti tak platí fakt, že v rámci nových konotačných súvislostí dochádza k jeho aktualizácii v kultúrnom povedomí, a to aj na pozadí meniacich sa civilizačných hodnôt. Mýtus totiž stále pobáda človeka k premýšľaniu, cibreniu rozumu, rozvíjaniu úvah, fabulačným explóziám i pokusom o jeho racionálne vysvetlenie. A hoci sa pojem *mýtus* začal v 20. storočí používať aj v takých významoch, ako ilúzia, lož, povera, viera, konvencia alebo predstava hodnoty vo fantastickej podobe, tak Wallace W. Douglas dospel k názoru, že „*mýtus sa stal väčšmi polemickým než analytickým termínom a že toto polemické upotrebenie vyplýva z protipostavenia tradície a nepokoj, poézie a vedy, symbolu a tvrdenia, všedného a originálneho, konkrétneho a abstraktného, poriadku a chaosu, intenzívnosti a extenzívnosti, štruktúry a textúry, mýtu a logu*“ (Meletinskij, 1989, s. 33). David Jan Novotný preto v publikácii *Úvahy o mýtu* správne konštatuje, že „*mýtus není mrtev, žije dál a bude žít, dokud bude žít lidstvo. Ani moderní člověk se bez něj neobejde*“ (David Jan Novotný, 2014, s. 12). Americký spisovateľ, filozof a detský psychológ Bruno Bettelheim na základe výskumu potvrdzuje, že tisícročiami

predobraz básnického sveta. V jeho filozofii umenia možno nájsť z kultúrohistorického hľadiska veľmi obsažnú porovnávaciu charakteristiku antickej, starovýchodnej a kresťanskej mytológie. V polyteistickej mytológii totiž videl istý historický obsah zhodný s obsahom pravého náboženstva a predchádzajúci sebaodhaliu Boha (Meletinskij, 1989, s. 17 – 24).

- 2 Eva Vitézová v monografii *Dieťa a kniha* (2016) zaraďuje báje – v rámci vymedzenia vekových období – aj do čitateľskej fázy mladšieho školského veku (6. – 10. rok).
- 3 Pašteková, Soňa: *Poetika mýtu*. [cit. 28.4.2020] Dostupné na: <http://hyperlexikon.sav.sk/sk/pojem/zobrazit/paradigmy/8/poetika-mytu>.

a stáročiami prerozprávané príbehy nadobudli schopnosť podať zjavné a zároveň poodhaliť skryté významy a prehovoriť naraz k všetkým rovinám ľudskej osobnosti. Sú schopné nadviazať spojenie so súčasným percipientom spôsobom, ktorý osloví nevzdelanú myseľ dieťaťa, ale aj náročného dospelého. Podľa psychoanalytického modelu ľudskej osobnosti takéto príbehy obsahujú „*důležitá sdělení pro vědomou, předvědomou a nevědomou mysl, ať funguje v daném okamžiku na kterékoli úrovni. Tím, že pojednávají o všeobecných lidských problémech a zejména těch, které zaměstnávají dětskou mysl, obracejí se k pučícímu Já, podněcují jeho rozvoj, a přitom ulevují předvědomým a nevědomým tlakům. Dej příběhu dodává těmto pudovým tlakům přesvědčivou důvěryhodnost a podobu a současně ukazuje, jak je uspokojit v souladu s požadavky Já a Nadjá*“ (Bettelheim, 2000, s. 9 – 10).

Staroveké mýty v umeleckom spracovaní Beaty Panákovej

Tibor Žilka v publikácii *Vademecum poetiky* (2011, s. 61 – 62) považuje za najčastejšiu tému báji (mýtov) život bohov, vznik sveta, pôvod človeka, zvierat a rastlín. Podľa námetu ich rozdeľuje do štyroch skupín: 1. kozmogonická báj – o pôvode neba a zeme; 2. etiologická báj – o pôvode človeka, zvierat a rastlín; 3. historicko-kultúrna báj – o objavoch vecí, remesiel, vied a umení; 4. hrdinská báj – o predkoch, kultúrnych hrdinoch a obrancoch rodu. Za najznámejšie báje (mýty) považuje najmä tie grécke, napr. o Daidalovi a Ikarovi, Prometeovi, Herkulovi a iné, ktoré sú nevyčerpatelným zdrojom pre nové spracovanie.

A práve v tomto kontexte možno hovoriť o originálnom počíne rozhlasovej dramaturgičky, spisovateľky a prekladateľky z francúzštiny Beaty Panákovej. V roku 2013 začala spolupracovať s vydavateľstvom Perfekt a stala i pri zrode edície *Múzy*, ktorá prináša prerozprávané staroveké príbehy dnešným deťom a mládeži. V zmienenom edičnom rade vyšlo doteraz šesť kníh: *Dafnis a Chloé* (2013), *Orfeus a Eurydika* (2014), *Eros a Psyché* (2015), *Teseus a Ariadna* (2017), *Iason a Medeia* (2018) a *Perzeus a Andromeda* (2020). Z formálneho i obsahového hľadiska sú to kvalitné, plnofarebné a veľkoformátové knižky, pričom pri každej z nich spolupracovala s iným ilustrátorom či ilustrátorkou. Recepcná imerzia do umeleckých ilustrácií všetkých šiestich kníh posilňuje schopnosť príjemcu uvažovať aj o obrazoch, ktoré prispievajú ku kooperácii literárneho a výtvarného jazyka.

Ilustračná báza Panákovej kníh plní v procese recepcie textu funkciu vizuálnej podpory, a to najmä pri utváraní a overovaní interpretačných

domnienok, pričom spoluvytvára zmysel naratívu a percipientovi tak umožňuje oveľa lepšie interpretačné uchopenie príbehu.

V prerozprávanych gréckych mýtoch a bájach od Beaty Panákovej sa spájajú a preplietajú jednotlivé príbehy, do ktorých sa dá vstúpiť viacerými bránami, a to na rôznych miestach, časoch, dokonca percipient dokáže prechádzať z príbehu do príbehu a žasnúť nad tým, ako spolu súvisia. Príbehy majú svoju originálnu tému, tajomstvo a zmysel. Súčasníkom pomáhajú porozumieť minulosti, prítomnosti, ba „*dokonca nazrieť do budúcnosti*“⁴ (Panáková, 2015, s. 43). Vďaka autorkinmu špecificko-intencionálnemu spôsobu narácie sprostredkujú detskému percipientovi odvekú ľudskú túžbu po poznaní, predkladajú isté vzorce, pravidlá správania či upevňujú morálku⁵. Ich dramatický dej je často cestou k dramatickej premene hlavných protagonistov. Je ňou napríklad „*premena bytosti zalúbenej na bytosť milujúcu. Premena bytosti detsky bezstarostnej na bytosť, čo dospela k poznaniu a múdrosti. Cesta od zalúbenosti k láske je zložitá a bolestivá. Je plná omylov, lebo niekedy je veľmi ťažké rozpoznať pravdu a faloš, dobro a zlo. Predovšetkým musí človek spoznať samého seba, vlastné srdce a vlastnú myseľ*“ (Panáková, 2015, s. 43 – 44). V tomto recepčnom rámci spočíva význam pre emocionálny, morálny a axiologický rozvoj percipienta. Príbehy v jej podaní, a tiež ich vizuálna zložka, si však vyžadujú isté vzdelanostné i kultúrne dispozície, pretože nejde o nenáročné a bezproblémové čítanie. Autorka tak rešpektuje medzinárodnú chartu práv detí, z ktorej vyplýva, že deti majú mať prístup k vzdelaniu a umeniu vo všetkých formách i podobách. Nevybrala sa teda cestou ľahšieho komerčného úspechu u masového publika. Nabádala ju k tomu dlhoročná spolupráca so Slovenským rozhlasom, ktorej cieľom bolo oponovať tvrdeniam, že zo Západu prichádza na Slovensko len úpadková detská kultúra. V rozhlase sa preto snaží poslucháčom sprostred-

4 Podľa jedného z hlavných predstaviteľov filozofického štrukturalizmu, Francúza Clauda Léviho-Straussa, je mýtus zároveň diachronický (ako historické rozprávanie o minulosti) aj synchronický (ako nástroj objasnenia prítomnosti, ba aj budúcnosti). Mýtémy predstavujú spony vzťahov týchto dvoch rozmerov, a práve v tom spočíva ich význam (Meletinskij, 1989, s. 95).

5 Túto skutočnosť vhodne vysvetľuje postreh Bruna Bettelheima: „*Mravnosť se neprosazuje tím, že cnosť nakonec zvíťezí, ale tím, že hrdina je svými činy natolik přitažlivý, že dítě se s ním ztotožní v každém jeho zápase. Díky tomuto ztotožnění si představuje, že trpí spolu s hrdinou v zkouškách a strastech a zažívá s ním úspěch, když cnosť vítězí. Tyto identifikace jsou samostatným rozhodnutím dítěte a hrdinovy vnitřní a vnější boje mu vštěpují morální postoj*“ (Bettelheim, 2000, s. 13).

kovať to, čo je v súčasnej svetovej a slovenskej detskej literatúre hodnotné a krásne. Panáková uvádza, že estetický a etický program celej edície *Múzy*⁶ stojí na veršoch antickej poetky Sapfó: „*Tak, ako v kráse dobro ukrýva sa, / z dobra sa vôkol šíri krása.*“ Čím viac si percipienti osvoja túto nadčasovú pravdu, tým lepšie a humannejšie bude ľudské spoločenstvo, o to príjemnejší bude pobyt na tomto svete.

Dafnis a Chloé – nesmrteľný príbeh lásky

V prvej knižke *Dafnis a Chloé* (2013), dekorovanej prestížnymi oceneniami z dielne Medzinárodného domu umenia pre deti – Bibiana (*Najkrajšia kniha Slovenska 2013, Najkrajšia detská kniha jesene 2013 a Najlepšia detská kniha jesene 2013*), spracovala autorka príbeh antického spisovateľa Longusa, ktorý Tibor Žilka v publikácii *Vademecum poetiky* (2011) považuje dokonca za prvý román s ľubostnou tematikou, napísaný tri storočia pred Kristom. V symbióze s umeleckými ilustráciami Kataríny Vavrovej však Panákovovej text pripomína rozprávku⁷, a to najmä z toho dôvodu, „*aby k nemu mohli privoňať aj malí čitatelia*“ (Panáková, 2013, s. 43). Vo všeobecnosti je mýtus vnímaný ako praforma výstavby literárnych sujetov, dramatických konfliktov a charakterov postáv pre široké žánrové spektrum (rozprávka, epos, klasický a moderný román a pod.). Ruský filológ, literárny historik, komparatista a etnograf Jelezar Meletinskij poukazoval na vzťah mýtu a rozprávky k vývinovo neskorším literárnym žánrom (napr. k eposu, stredovekému a súčasnému románu). Z mytologických názorov amerického antropológa Franca Boasa vyzdvihuje chápanie mytologickej koncepcie, t. j. základné hľadiská na organizáciu sveta a jeho pôvod, ktorý nachádza v mýte aj v rozprávke. Americká filozofka Susanne Langerová však chápe symbolizmus mýtu v porovnaní s rozprávkou ako vyššiu fázu vo vývoji fantastiky (Meletinskij, 1989, s. 62). „*Mýtus tak funguje ako istý ,prvoobraz‘, archetyp, ktorý sa stáva sémantickou ,mriežkou‘ či ,designom‘ moderného mytologické-*

6 Rozhovor s Beatou Panákovou. [cit. 3.6.2020] Dostupné na: <https://www.litcentrum.sk/rozhovor/pribehy-lasky-beata-panakova>.

7 Pre zaujímavosť možno spomenúť, že jestvujú viaceré štúdie, ktoré sa venujú problematike transformácie mýtov na rozprávky. Napr. Rudolf Dupkala sa v štúdiu *Ľudová rozprávka vo svetle filozofických reflexií slovanskej mytológie* nazdáva, že „*vzťah medzi mýtom a ľudovou rozprávkou možno v slovanskom kultúrno-historickom kontexte skúmať a vymedziť nielen z hľadiska ich jednostrannej dištinkcie (či naopak identifikácie), ale tiež z hľadiska ich sujetovo-sémantických paralel a celkovej žánrovej konvergenencie*“ (Dupkala, 1998, s. 223).

ho románu ako spôsob rozprávania, ako štruktúrno-štylový princíp.⁸ Možno ho prirovnať k viacvýznamovému modernému básnickému obrazu s hlbokým symbolickým významom, prostredníctvom ktorého sa dajú zrozumiteľne vyjadriť aj isté transcendentálne pravdy.

Takým je i dávny príbeh večnej a nesmrteľnej lásky dvoch „najdúchov“, pastiera kôz Dafnisa a pastierky oviec Chloé (tento aspekt je výrazne symbolický, keďže obom hlavným hrdinom príbehu ako dojčatám, eufemicky povedané odloženým vlastnými rodičmi, zachránilo život práve zviera patriace k druhu, ktorý neskôr pásli), odohrávajúci sa v krásnej prírodnej scenérii slávneho ostrova Lesbos. Je pretkaný klasickým bojom medzi radosťou a smútkom, láskou a žiarlivosťou, šťastím a protivenstvom, životom a smrťou. V područí mýtických bohov a bohýň, zasahujúcich do života človeka, sa pričinením okrídleného boha Erosa stávajú obaja hlavní hrdinovia nerozlučnou dvojicou, ktorá popri svojom prežívaní šťastia a nesmiernej lásky musí čeliť rôznym nástrahám v podobe žiarlivého pastiera kráv a býkov Dorkóna, túžiaceho po láske krásnej Chloé. Ich čisté a nevinné srdce, dobrota, láska a túžba pomôcť a odpustiť aj tomu, kto sa snaží zničiť ich vrúcny vzťah, však napokon premení i Dorkónovo srdce, čo v Panákovej podaní príbehu dokazuje dramatická záverečná pasáž: „V zlom tušení sa Chloé vyštverala na strmé bralo. Odtiaľ videla morský breh a cudziu loď. Rozbehla sa k moru. Pred ňou sťahy sa po tej ceste prehnala smršť. Dokmásaný vinič, rozbité včelie úle, rozdupané ohrady. Pod starou olivou ležal v kaluži krvi Dorkón. ‘Šablami ma dosekali lúpežníci, keď som si bránil statok,’ hlesol, keď sa nad ním vylakaná Chloé sklonila. ‘Pomsti ma a zachráň Dafnisa,’ pokračoval slabým hlasom. ‘Vezmi si túto píšťalu. Môj dobytok pozná jej hlas a pôjde za ním kedykoľvek a kamkoľvek. Choď k moru a zahraj na píšťale pieseň, ktorú som ťa učil. Na rozlúčku ma ešte pobožkaj, Chloé, a sľúb, že ma pochováš a v dobrom budeš na mňa spomínať.’ Plačúca Chloé Dorkóna pobožkala a on v jej náručí naposledy vydýchol“ (Panáková, 2013, s. 29). V tomto spočíva posolstvo, ktoré rozmanitým spôsobom detskému percipientovi objasňujú mýty či rozprávky. Len ony ho dokážu postaviť stručne a priamo tvárou v tvár k základným a existenciálnym ľudským krízam. V nich je totiž boj proti krutým životným okolnostiam „nevyhnutelnej a patrí neodmysliteľne k ľudskej existenci; kedyž se ale člověk

8 Pašteková, Soňa: *Poetika mýtu*. [cit. 28.04.2020] Dostupné na: <http://hyperlexikon.sav.sk/sk/pojem/zobrazit/paradigmy/8/poetika-mytu>.

boji nevyhýbá a tvrdošíjne čelí nečekaným a často nespravedlivým útrapám, premôže všetky prekážky a nakoniec vyjde ako víťaz“ (Bettelheim, 2000, s. 12).

Beata Panáková tak svojou „večnou piesňou lásky“ vstúpila do literárnej sféry, ktorá na Slovensku za posledné dve desaťročia v čoraz väčšej miere naberá kurz sprítomňovania, ovplyvňovania a formovania humánneho rozmeru ľudskej osobnosti, obohacujúc kontext literatúry pre deti a mládež o jedno z ďalších významných klasických diel, tlmočiace detskému percipientovi hlboké spirituálno-religiózne, etické a mravné posolstvá. Pridala sa tak ku skupine etablovaných autorov typu Daniela Pastirčáka, Erika J. Grocha, Jána Milčáka, Jána Uličianskeho, Ondreja Sliackeho, Daniela Heviera, barda duchovno-kresťanskej tvorby pre deti a mládež Milana Rúfusa, či autoriek, akými sú Slávka Liptáková, Jana Bodnárová a ďalšie. V dramaturgickej, prekladateľskej i prozaickej tvorbe Panáková jasne napĺňa svoje presvedčenie, ktoré dávnejšie vyslovila v rozhovore s Ľubicou Kepštovou, publikovanom v časopise *Bibiana*, že práve v rozprávke si odovzdávame kultúrny kód ľudstva (2001, s. 35). Mýtus i rozprávka skutočne predstavujú špecifickú formu vnímania reality: „*Fantázia sa v nich prelína so zmyslovou skúsenosťou, viera s obrazotvornosťou a iracionálnosť s racionálnosťou*“ (Dupkala, 1998, s. 225). V oboch je obsiahnutá prvotná podoba ľudskej múdrosti a túžby vyznať sa vo svete i v sebe samom. Nie sú síce formou racionálnej reflexie sveta a striktnej rozumovej empirie, ktorou disponujú súčasní vedci, ale dominantnú úlohu v nich zohrávajú emocionálne a ontologické zložky, akými sú cit, vôľa, nádej, viera. Sú založené na zmyslovej a fantastickej metafyzike, pretože prvým ľuďom ešte chýbal úsudok, pokúšali sa hľadať odpovede na otázky, ktoré v nich vyvolávali nepochopiteľné javy. Disponovali však schopnosťou silných citov a robustnou fantáziou. Príčiny „*vnímových a údiv vyvolávajúcich vecí si predstavovali ako bohov... Podstata, ktorú pripisovali veciam vyvolávajúcim v nich údiv, bola v súlade s ich vlastnými predstavami, celkom ako u detí*“ (Meletinskij, 1989, s. 16). V predkresťanskom období vznikla väčšina mýtov. Odráža sa v nich svojbytná a originálna duchovná kultúra, ktorá je právom považovaná za dôstojnú súčasť európskeho kultúrneho dedičstva. Postupom času sa mýty stali metaforami a symbolmi predstáv aj v náboženskom myslení. Český katolícky spisovateľ Jan Čep v jednej zo svojich esejí uviedol, že nielen pohanský mýtus, ale aj historická a náboženská skutočnosť rovnako zjavujú niečo z podstaty ľudskej tragédie na zemi a v čase: „*Prométheus se stal nesmrteľným symbolem lidské tragédie*

a lidské velikosti i proto, že se proti bohům vzbouřil, i proto že byl sražen jejich hněvem. Křesťanství proměnilo gesto této vzpoury a tohoto odbojného hrdinství v gesto oběti a lásky. Na jedné straně vzpurný syn bohů, přikovaný na skálu, na druhé straně Syn člověka, přibitý na kříž. Zdá se, že nebylo možno jinak, měl-li být člověk smířen se svým osudem, měly-li být překlenuty vnitřní propasti jeho údělu“ (Čep, 2019, s. 116). Americký filozof Wilbur Marshall Urban vidí v mytologii základ náboženstva. Kanadský literární teoretik Northrop Frye dokonca venoval v rámci analýzy mýtu veľkú pozornosť biblickej symbolike a kultúrny archetyp interpretoval ako symbol kultúrnej komunikácie.

Archetypálny mýtus o Orfeovi a Eurydike

Po dávnom príbehu večnej a nesmrteľnej lásky dvoch „najdúchov“, pastiera kôz Dafnisa a pastierky oviec Chloé, vydala Beata Panáková druhý prerozprávany príbeh *Orfeus a Eurydika* (2014), v tomto prípade podľa známeho starogréckeho mýtu o vernej láske slávneho speváka Orfea (syna Múzy Kalliope a tráckeho kráľa Oiagra) a najkrajšej víly Eurydiky, ktorej lásku si Orfeus získal svojou nádhernou piesňou a hrou na deväťstrunovej lýre. Príbeh patrí medzi základné (archetypálne) mýty, ktoré si ľudia rozprávali v starovekom Grécku pred viac než tritisíc rokmi, ako napríklad „*príbehy o potope, o putovaní k slnku, o pôvode ohňa, aj rozprávania o vernej láske a putovaní do ríše mŕtvych*“ (Panáková, 2014, s. 45). Viaceré z nich vznikali v rôznych kultúrach i na rôznych kontinentoch. Po ilustrátorke prvej Panákovvej knihy *Dafnis a Chloé* Katarína Vavrovej dostala v druhom titule edície Múzy príležitosť akademická maliarka Ingrid Zámečníková (okrem iného ilustrátorka poézie Milana Rúfusa, Wislawy Szymborskej či Konstantina Kavafisa). Umelecké ilustrácie vizualizujúce rozprávany príbeh výrazne znásobujú emocionálno-zážitkovú sféru, do ktorej percipient počas čítania vstupuje. Oproti iným knihám z edičného radu sú však abstraktnejšie, a tak môžu ponúkať bystrejšiemu príjemcovi širšie pole k interpretácii metaforického významu príbehu. Na bielom či farebnom podklade, obsahovo, formálne i graficky kvalitne pripravenej knihy sa odvíja pred očami čitateľa dojímavá sága dramatického príbehu lásky (po šťastnej láske nasleduje neblahý osud Eurydiky, ktorá zomiera v lese po uštipnutí čiernou zmijou), v ktorom hlavný hrdina neváhal zájsť za svojou milou až do podsvetnej ríše tieňov, či inak povedané ríše mŕtvych, kde živá ľudská duša nikdy nevstúpila, aby so svojou žiadosťou predstúpil pred jej vládcu mocného boha Háda, sediaceho

na kamennom tróne po boku manželky Persefony. Orfeus to dokázal vďaka svojmu hudobnému nadaniu, keď smutnou piesňou o stratenej láske obmäkčil aj to najtvrdšie srdce: „*Hral dovtedy, kým ho Cháron nevzal do svojho člna a nepreviezol na druhý breh. Tu strážil brány do ríše tieňov trojhľavý pes Kerberos. Orfeus znovu vzal do rúk lýru a nežný zvuk strún premohol hrdelné vrčanie obludy*“ (Panáková, 2014, s. 23).

Dávny príbeh lásky, ktorý inšpiroval mnohých básnikov od staroveku až po novovek, pretože mytológia je pramatériou, praprívkom, paradigmou celej poézie i celého umenia, napokon nekončí rozprávkovým „happyendom“. Orfeus nedokázal uveriť Hádovi, že prepustí putujúcu Eurydiku za Orfeom na biely svet, ak sa za ňou neobzrie dovtedy, kým nevyjde z ríše tieňov na slnečné svetlo. Jeho pochybnosti a prílišná túžba ho tesne pred cieľom pripravili o možnosť ocitnúť sa spoločne s Eurydikou opäť vo svete živých: „*Len čo na ňu vrhol túžobný pohľad, Eurydika zmizla ako tieň. Orfeovi sa ešte zazdalo, že k nemu vystiera ruky. Rozbehol sa a chcel ju objasť, zachytil však iba vánok*“ (Panáková, 2014, s. 31). A tak oboch spojila dohromady až Orfeova krutá smrť, zapríčinená roztopašnými menádami, vyznávačkami boha Dionýza, ktoré, holdujúc vínu a nespútaným zábavám, podľa niektorých rozprávání roztrhali Orfeovo telo. Tento typ mýtu napĺňa to, čo tvrdí Susanne Langerová. Podľa nej sa v mýte, ako vo vyššej forme fantastického rozprávania oproti rozprávke, neodohráva len šťastné unikanie človeka pred nešťastím, ale často dochádza k odhaľovaniu právd sveta, predkladaní „*obrazu sveta a v konečnom dôsledku uznanie celkom reálnych, prirodzených konfliktov medzi ľudskými túžbami a neludskými silami, ktoré ich hatia*“ (Meletinskij, 1989, s. 63). Je známe, že mytologická koncepcia už pred kresťanstvom dávala zmysel ľudskému utrpeniu.

Archetypálny príbeh lásky Orfea a Eurydiky napriek tomu, ako dodáva Beata Panáková v doslove s názvom *Príbeh príbehu*, podobne ako väčšina nezabudnuteľných rozprávání, zaiste starostlivo pestuje v srdciach ľudí na celom svete „*vieru a nádej, že láska je silnejšia ako smrť*“ (Panáková, 2014, s. 45). Z kresťanského hľadiska tento aspekt dokazuje jeden z článkov apoštolského vyznania viery: Je to práve Boží Syn, Ježiš Kristus, ktorý zostúpil k zosnulým. Práve v ňom má ľudstvo útechu, že láska zvíťazí. I preto sa nazdávame, že viera a nádej sa môžu stať človeku oporou pri nevyhnutných stretnutiach s nepriazňou životného osudu.

Eros a Psyché – príbeh o boji s vlastným svedomím

Ďalším príbehom, ktorý tisícročia prebýva v ľudskom spoločenstve a svojou mýtickosťou fascinuje umelcov, vďaka ktorým sa šíri z pokolenia na pokolenie, aby odovzdával to najcennejšie dedičstvo, akým je životné poznanie, je mýtus o mocnom bohovi lásky Erosovi a krásnej pozemšťanke Psyché. Kniha *Eros a Psyché* vyšla na sklonku roka 2015 a je v poradí treťou publikáciou, pochádzajúcou z edície Múzy. Získala ocenenie *Najkrajšia detská kniha leta 2015* a *Najlepšia detská kniha leta 2015*. Nachádzajú sa v nej ilustrácie Martina Augustína, ktorý sa venuje kresbám a kolážam zväčša na japonskom papieri. Od roku 2008 spolupracuje i s básnikom Kamilom Peterajom, pričom výsledkom ich kooperácie sú dosiaľ tri knižné tituly. Čo sa týka výtvarnej interpretácie Panákovkej textu, ilustrácie majú výrazne alegorickú povahu, akoby boli jemne vtesané do profilu stránky určenej na obrazové stvárnenie príbehu, pričom počítajú s aktívnym objavovaním, vnímaním a reflektovaním kresieb na strane percipienta.

Staroveké grécke mýty po celé stáročia fascinovali príjemcov, keďže dokázali v synkretickej jednote obsiahnuť nielen konštanty náboženstva a najstarších filozofických predstáv, ale aj slovesného umenia. Ako uvádza J. M. Meletinskij v kultovej monografii *Poetika mýtu* (1989), v období renesancie mala antická mytológia dokonca podobu morálnych a básnických alegórií ako výraz citov i vášní emancipujúcej sa ľudskej osobnosti, aj ako vyjadrenia niektorých náboženských, vedeckých a filozofických právd. V obrazoch kultúrnych hrdinov a iných archaických mytologických postáv evidovali mnohí dokonca zárodky monoteizmu (Meletinskij, 1989, s. 14, 28).

Mýtus o Erosovi a Psyché v mnohom pripomína starozákonný biblický príbeh z knihy Genezis, a to najmä vo fázach vnútorného boja krásnej Psyché so svojím svedomím – ozvenou hlasu, ktorý chcel jej dobro a šťastie, i so zlom, ktoré v príbehu predstavujú jej dve závistlivé sestry, nahovárajúce Psyché, aby sa pokúsila zistiť, kto je jej tajomným manželom, s ktorým v bohatstve, šťastí a kráse žije v utešenom údolí pod skalnatým štítom. Podobný vnútorný boj sa odohrával i v duši Adama a Evy, keď ich závistlivý a pyšný diabol v podobe hada nahováral, aby jedli zakázané ovocie zo stromu poznania dobra a zla, života i smrti. Je to príbeh, ktorý symbolizuje počiatok ľudského údely, ľudských pokleskov i vedomie vlastnej existencie. Ľudská zvedavosť, neskonalá vášeň a nezriadená túžba zvíťazila v oboch príbehoch, za čo jej hlavní aktéri musia okúsiť silu trestu skrze utrpenie, stratu a odlúčenia sa od dokonalej krásy, šťastia a bohatstva, ktorým dovtedy oplývali

a pri ktorom mohli bezstarostne žiť. Pre oba príbehy je však príznačné heslo – nádej zomiera posledná. A tak sa krásna Psyché rozhodla zabojskovať o svoju lásku a šťastie, a to aj za cenu vlastného života. Obetovala všetko, len aby odčinila to, čo napáchala svojou zvedavosťou a tým, že porušila sľub, ktorý dala svojmu manželovi, ktorého tvár nikdy nesmela zazrieť. Jej rozhodnutie splniť i absurdný príkaz Erosovej matky, bohyne Afrodity, ktorá si od nej žiadala, aby zostúpila do podsvetnej ríše boha Háda (nevlúdny a krutý ako pekelné kniežatá v kresťanskej mytológii⁹) a poprosila vládkyňu Persefonu o liek na všetky bolesti, mal emblematicky slúžiť ako ďalšia skúška na odčinenie naivnej vierolomnosti Psyché. Napriek tomu, že sa jej podarilo dostať do tajomnej ríše mŕtvych a získať od Persefony vzácny dar, opäť ju premohla zvedavosť a po výstupe z tainaronskej jaskyne „*škatulku otvorila. Vo vnútri nebola hojivá masť, ani zázračný nápoj, ani liečivé byliny, ale spánok smrti. Psyché obklopil a ona bezvládne klesla na zem*“ (Panáková, 2015, s. 39).

Mohlo by sa zdať, že príbeh, ktorý už celé veky (od antiky až po súčasnosť) fascinuje spisovateľov, výtvarníkov, sochárov i zberateľov folklóru, príbeh, ktorý sa v rôznych obdobiach pretavil do najrozličnejších štýlov umeleckého stvárnenia a poznajú ho deti i dospelí vo všetkých kútoch sveta, ako sa uvádza v doslove knihy, od Škandinávie až po Čínu, pričom jeho slovenská podoba vo verzii ľudovej rozprávky s názvom *Trojužba* bola zaradená do tretieho zväzku Dobšinského *Prostonárodných slovenských povestí*, nebude mať dobrý koniec. Opak je však pravdou. Rovnako ako sa kresťanský Boh zmiľoval nad nesprávnym rozhodnutím Adama a Evy, a to poslaním na svet svojho jediného Syna Ježiša Krista, aby ľudstvo cez svoju krvavú obeť zmieril s Bohom Otcom, tak i Psyché dostáva druhú šancu od nesmrteľných bohov z nebotyčného Olympu, kam si ju napokon Eros odviezol, aby „*žili spolu šťastne a nikdy viac sa neodlúčili*“ (Panáková, 2015, s. 41).¹⁰

9 Podľa Friedricha Wilhelma Josepha von Schellinga je v kresťanskej mytológii dôležitá najmä sféra zjavení a morálnych hodnôt. Ako symbol sveta ideí tu vystupuje človek a jeho činy. Namiesto deifikácie človeka je antropomorfizácia božstva, namiesto panteizmu je hierarchia (anjeli) a ostrá opozícia dobra a zla (anjel a diabol). Zároveň sa poetické náboženstvo nahrádza náboženstvom zjavenia (Meletinskij, 1989, s. 22).

10 Podobný spirituálno-religiózný význam eviduje i Bruno Bettelheim v rozprávke bratov Grimmovcov *Máriino diéta*. Istý manželský pár je taký chudobný, že už nemôže užiť seba a svoju trojročnú dcéru. Manželom sa zjaví Panna Mária a ponúkne im pomoc. Dievčatko vezme so sebou do neba, kde sa oň postará. Dievčatko žije v nebi nádherným životom až do svojich štrnástich rokov. Vtedy mu Panna Mária zverí kľúče od trinástich komnát, z ktorých dvanásť môže otvoriť, ale trinástu už nie. Dievča neodolá pokušeniu, zaprie čin a následkom toho sa nemôže vrátiť na zem. Prejde krutými skúškami, dokon-

Teseus a Ariadna – bájný príbeh o nenaplnenej láske

V roku 2017 sa Beata Panáková opätovne prihlásila s ďalšou veľkoformátovou knihou, v poradí štvrtou, ktorá vyšla vo vydavateľstve Perfekt v edícii Múzy. Podľa antických mýtov prerozprávala bájný príbeh o nenaplnenej láske, ktorej hlavnými protagonistami sú odvážny Teseus, syn aténskeho kráľa Aigea, a krásna Ariadna, dcéra mocného krétskeho vládcu Minoa. Ilustračnú bázu príbehu o Teseovi a Ariadne vytvorila akademická maliarka Júlia Piačková, ktorá sa veľmi úspešne venuje maľbe, grafike, ilustrácii, literatúre a návrhom poštových cenín, pričom svoje práce vystavovala v New Yorku, na Manhattane či v Moskve. Jej realistické kresby s pestrú farebnou škálou, sprítomňujúce textovú zložku, podporujú najmä u detského príjemcu kognitívny a estetický rozmer recipovaného príbehu.

Dávny mýtický svet, vybudovaný na slávnych dobrodružstvách významných hrdinov, do osudov ktorých zasahovali mocní bohovia a vznešené bohyne, znovu vovádza čitateľa do krásou a bohatstvom oplývajúcich Atén, ktorým kedysi vládol široko-ďaleko rešpektovaný kráľ Aigeus. A hoci by sa zdalo, že je šťastný, pretože sa jeho mestu vo všetkom darí, opak bol pravdou. Jeho nešťastie spočívalo v tom, že stratil ženu a nemal žiadneho potomka. Táto skutočnosť ho priviedla do Delf, mesta v strednom Grécku, presláveného starovekou veštiarňou, hľadajúc odpoveď na otázku, ktorá ho ťažila, i s túžbou získať liek na svoje trápenie. Základom deja i kráľovho životného osudu sa tak stáva spočiatku nezrozumiteľná veštbá, znejúca ako hádanka: „*Rozviažu sa mechy s vínom, aby si šiel k oltáru. Zo syna sa budeš tešiť, aby si mrel od žiaľu...*“ (Panáková, 2017, s. 7). Prvá časť veštby sa naplňa hneď v úvode príbehu, keď sa kráľ Aigeus, v meste Troizéna, ožení s princeznou Aitrou, dcérou kráľa Pitea. Splodí s ňou nevšedné dieťa Tesea, zasvätiac ho vládcomi mora Poseidónovi. Vojenské povinnosti odtrhnú kráľa Aigea od svojej rodiny a zavedú ho do rodných Atén, kde očakáva, že sa čoskoro objaví jeho jediný syn a prevezme vládu nad mestom. Ako to už býva zvykom vo všetkých mýtických a rozprávkových príbehoch, i mladý Teseus, ovplyvnený vedomosťami o bájnych hrdinoch, akým bol napríklad Herakles, si vyberá napokon najkomplikovanejšiu životnú cestu, pretože to je zväčša

ca má byť upálená na hranici. Keďže si však najviac zo všetkého želá vyznať sa zo svojho zlého činu, napokon znovu získa hlas, aby tak mohla učiniť, a Panna Mária jej prisúdi šťastie na celý život. „*Poučení z této pohádky zní: hlas používaný ke lžím nás vede pouze k zatracení a je lépe, když je nám odepřen jako hrdince tohoto příběhu. Avšak hlas užívaný k lítosti, přiznání poklesků a vyjádření pravdy nás vykoupí*“ (Bettelheim, 2000, s. 17 – 18).

základ sujetovej konštrukcie naratívnych žánrov, ktorá má zabezpečiť česť a slávu jeho vznešenému rodu.¹¹ Na svojej osudovej ceste do Atén stretáva nebezpečenstvo za nebezpečenstvom, poráža dovtedy neporazitelných protivníkov, rôznych obrov, zbojníkov, vrahov, príšery, netvorov, nadobúdajúc postupne úctu a vytúženú slávu vo viacerých krajocho a mestách. V mozaike týchto dobrodružstiev sa totiž znovu a znovu preveruje charakter, odvaha a vynachádzavosť hrdinu. Napokon v samotných Aténach, výhrou vo vojne nad obávaným protivníkom, dokáže aj svojmu otcovi, že si nástupnícky trón zaslúži. A tu sa otvára nosná a zároveň finálna fáza príbehu i samotnej veštby o veľkom žiali a radosti. Teseus odchádza na ostrov Kréta, kde musí poraziť hrôzostrašného netvora Minotaura¹², napoly človeka a napoly býka, žijúceho v podzemnom labyrinte, ktorý vybudoval slávny grécky učenec a staviteľ Daidalos. Podarí sa mu to aj vďaka pomoci princeznej Ariadny, ktorá mu noc pred bojom s Minotaurom daruje slávne kľbko nití. Práve to ho po porážke netvora vyvedie z labyrintu. Ariadnina niť je preto dodnes istou metaforou na označenie návodu či metódy ako sa dostať von z problémovej situácie. Jej láska k Teseovi ju však napokon privádza k rozhodnutiu, že s ním ujde do Atén. „*Teseus by tiež mal rád Ariadnu za nevestu – no bohovia im prichystali iný údel*“ (Panáková, 2017, s. 37). Láska medzi Teseom a Ariadnou zostala z moci bohov zabudnutá. Ariadna sa stala ženou boha Dionýza a Teseus sa vrátil do Atén, kde sa stal múdрым a spravodlivým pa-

-
- 11 J. M. Meletinskij sa v publikácii *Poetika mýtu* zaoberal aj vzťahom mytológie a analytickej psychológie, ktorý zaujíma výrazné miesto v „hlbinnej“ psychológii predstaviteľov psychoanalytickej školy Freuda, Adlera, Junga a ďalších. V kontexte s analyzovaným príbehom o Teseovi a Ariadne nás však zaujal výskum amerického profesora literatúry Josepha Campbella, ktorý v monografii *Hrdina tisícich tvárí* (1949) rekonštruuje akýsi *monomýtus*, t. j. univerzalizovaný príbeh hrdinu v podobe jedinej reťaze udalostí: odchod z domu, získanie nadprirodzenej pomoci, skúšky zasvätenia, nadobudnutia magickej moci, návrat. K tejto mýtckej biografii hrdinu, ktorá nápadne pripomína čarodejnú rozprávku najmä v interpretácii V. J. Proppa, pridáva Campbell niektoré kozmologické a metafyzické paralely. Štádiá a príslušné symboly putovania aj samotného ľudského života vysvetľoval pomocou analytickej psychológie (Meletinskij, 1989, s. 80).
- 12 O tejto mýtckej postave sa v kontexte komparácie kresťanskej a antickej mytológie zaujímavo zmieňuje Mária Bátorová v monografii *Slovenská literárna moderna v spektre svetovej moderny* (Jozef Cíger Hronský), keď uvádza, že labyrint bol v antickej mytológii symbolom podsvetia, pričom podstatou kresťanského (biblického) mýtu je Boh (stvoriteľ a vykupiteľ), ktorý ukazuje človeku cestu práve z tohto labyrintu – z bludnej cesty, chaosu a pekla. „*Postava Minotaura alebo dve jednoduché línie meandra sa nachádzajú ako symbol labyrintu za portálom stredovekých kostolov. K cieľu sa ide cez bludiská života a dochádza sa cez Krista*“ (Bátorová, 2011, s. 31).

novníkom. Tajomná delfská veštbá o zmiešanom žiali a radosti sa tak napokon naplnila, keďže kráľ Aigeus v zúfalstve, že stratil syna, sa hodil ešte pred jeho príchodom z brala do vĺn.

Mnohovrstvovú spleť antických príbehov, do ktorých sa „dá vstúpiť viacerými bránami – na rôznych miestach a v rôznych časoch“ (Panáková, 2017, s. 43), dotvára Panákovvej doslov, v ktorom možno nazrieť do ďalších súvislostí za účelom osvetliť dejovú zložku kľúčovej témy, pretože ani „samotné Múzy, vznešené dcéry bohyně pamäti Mnémosyné, nevedia sa vždy zhodnúť, kde je začiatok príbehu o princovi Teseovi a princeznej Ariadne“ (Panáková, 2017, s. 43). Napriek tomu, že súčasní percipienti z radov detí a mládeže dnes obdivujú zväčša iných hrdinov (resp. superhrdinov), Beata Panáková opätovne dokázala, že na príbehy o dávnych hrdinoch, ktorí vydobyli tie najcennejšie hodnoty pre náš kontinent, nesúci meno podľa mýtckej princeznej Európy, nemožno zabúdať.

Dobrodružstvo ako princíp mýtu o Iasonovi a Medeí

Staroveký mýtus o Iasonovi, hrdinovi a vodcovi slávnej výpravy Argonautov do Kolchidy, a princeznej Medeii, dcére kolchidského kráľa Aiéta, ktorá pomohla Argonautom získať zlaté rúno, vyšiel ako piaty titul edície Múzy v roku 2018. Beata Panáková si na spoluprácu prizvala maliara, sochára, šperkára a ilustrátora Daniela Brunovského, ktorý sa v súčasnosti venuje voľnej maľbe a plastike, pričom je i majiteľom knižného vydavateľstva Virvar.

Kniha *Iason a Medeia* je opäť percepčne prispôbená najmä detskému čitateľovi a tieto parametre výborne spĺňajú i Brunovského ilustrácie. Jeho realistické kresby, zobrazené v publikácii na tmavom podklade prostredníctvom tzv. studených farieb, presvedčivo vizualizujú Iasonovo dobrodružné putovanie s Argonautmi. Výstižne a originálne dotvárajú kolorit dobrodružstvom saturovaného príbehu, dokážu nadchnúť a potešiť detského i dospelého príjemcu. Výbery najznámejších i najsprávnejších starovekých gréckych mýtov vychádzajú dodnes v rôznych podobách, inšpirujú sa nimi spisovatelia, dramaturgovia, scenáristi, filmoví, rozhlasoví i divadelní režiséri, často sa nimi odkazuje na isté morálne a etické hodnoty, ktoré sú tisícročia základom európskej kultúry a duchovného dedičstva. Opis mýtckých udalostí s účasťou nadprirodzených bytostí, pôsobiach v dávno uplynulých dobách, totiž odpovedá príjemcovi na určité duchovné požiadavky, dáva k nim istý „poetický“ kľúč. Jadro mýtckej éry (mýtckého času) sa stáva sférou

praprčín, prameňom všetkého, čo bolo potom. „*Súčasný stav sveta – reliéf, hviezdy, druhy zvierat a rastlín, spôsob života, sociálne zoskupenia a náboženské predpisy, všetky prírodné a kultúrne objekty sú dôsledkom udalostí dávno uplynulého času a činnosti mýtických hrdinov, predkov alebo bohov. Mýtická minulosť však nie je jednoducho predchádzajúca doba, ale zvláštna éra prvého tvorenia, mýtický čas, pračas (Urzeit), 'počiatočná', 'prvotná' doba, predchádzajúca začiatok odpočítavania empirického času*“ (Meletinskij, 1989, s. 203 – 204).

To, že od mýtu k rozprávke nie je ďaleko, hoci o žánrových podobnostiach a rozdieloch sa vedú diskusie v oblasti literárnej vedy už dlhú dobu, dokazuje už samotný vstup do príbehu. Kentaurus Cheirón, Iasonov učiteľ, ktorý sa o neho staral ako o vlastného syna, vštepil budúcemu hrdinovi múdrosť a dobré mravy, pričom pomocou dávnych príbehov v ňom upevňoval úctu, pokoru, lásku, odvahu a túžbu po poznaní. V rozprávkach je hlavný hrdina motivovaný k odchodu do širého sveta, aby dobro dokázalo zvíťaziť nad zlom, spravodlivosť nad nepravosťou. Iason v dvadsiatich rokoch spoznáva svoj kráľovský pôvod a je vyzvaný k tomu, aby vrátil vládu nad Iolkom do rúk svojho spravodlivého a rozvážneho otca, kráľa Aisona, ktorého o ňu pripravil jeho ľstivý a závistlivý brat Pelias. Musí však splniť dovtedy nesplniteľnú úlohu, t. j. z ďalekej Kolchidy priniesť zlaté rúno (drahocenná koža zázračného barana), ktoré tam zanechal jeho prastrýc Frixos a je uložené v posvätnom háji a strážené plamenným drakom. Iason dal z dreva mocných dodonských dubov postaviť loď, ktorú najlepší staviteľ lodí Argos nazval podľa seba Argo. Princovi Iasonovi prišlo na pomoc 50 slávnych hrdinov z celého Grécka (medzi nimi i mocný Herakles či básnik Orfeus), ktorí sa do histórie bájenej mytológie zapísali ako Argonauti.

Beata Panáková výbornými naračnými schopnosťami a dynamickým štýlom písania udržiava pozornosť príjemcu, pred ktorým sa odvíja fascinujúca dobrodružná výprava, počas ktorej spoznáva mnohé postavy antického sveta, úlohy rozličných veštieb i krásu dávnych antických kráľovských sídiel. Spoločne s Argonautami prežíva percipient veselú náladu i búrlivé chvíle, ktoré sa odohrávajú na mori, ale aj počas zastávok moreplavcov na jednotlivých ostrovoch, aby si doplnili zásoby. Dobrodružné putovanie zahŕňa stret opozícií dobra – zla, lásky – závesti, pomoci – pomsty, dôvery – nevery. Formovanie religiózneho kultu si je možné všimnúť na prinášaní obety a vzdávaní vďaky bohom za pomoc a ochranu počas plavby za vytýčeným cieľom. Iason napokon splnil svoju úlohu pomocou čarodejných prostriedkov, ktoré

mu daruje princezná Medeia, ale i napriek tomu museli obaja z Iolku odísť do Korintu, kde ich obyvatelia prijali za svojich panovníkov. Beata Panáková napokon dokresľuje históriu celého starovekého mýtu v závere knihy nazvanom *Príbeh príbehu*.

Samotný obraz v mýte nie je ani tak predstavou, ako zmyslom, keďže konkrétny predmet sa vždy stáva symbolom. „*Mytologické symboly fungujú tak, aby sa osobné a sociálne správanie človeka a jeho svetonázor (axiologicky orientovaný model sveta) navzájom podporovali v rámci jediného systému (...); mýtus tak vysvetľuje človeku jeho samého i okolitý svet, aby podporil tento poriadok*“ (Meletinskij, 1989, s. 153). Nazdávame sa, že tento typ príbehu o Iasonovi a Medeii spĺňa parametre ústredného mýtu, ktorý zadefinoval významný predstaviteľ tzv. rituálovo-mytologickej školy Northrop Frye: „*Ústredný mýtus (mýtus hľadania) je vidina konca spoločenského úsilia, vidina slobodnej ľudskej spoločnosti*“ (Meletinskij, 1989, s. 129). Špecifikum mýtu je v tomto prípade spojené s osobnosťou Iasona, ktorá prostredníctvom historického inobytia dosahuje sebapoznanie, uskutočňované v slove. „*Osobnosť, dejiny, slovo a zázrak sú základné momenty mýtu*“ (Meletinskij, 1989, s. 153).

Perzeus a Andromeda – príbeh o prežití rozsudku smrti

Dosiaľ posledným knižne vydaným prerozprávaným príbehom Beaty Panákovovej, ktorý vyšiel v roku 2020 už v menovanom edičnom rade vydavateľstva Perfekt s názvom *Perzeus a Andromeda*, ilustračne obohatil vyložením monumentálnej mozaiky maliar, grafik a ilustrátor Peter Pollág. Odrazil sa v nej jeho vrúcny vzťah k starovekej mytológii a ku gréckej kultúre. V knihe „*sa snaží o prepojenie svojej lásky ku klasickej rytine do dreva a k mozaike z čias antického a byzantského Grécka*“ (Panáková, 2020, s. 55). V súzvuku s antickými reáliami a geografickými lokalitami, v ktorých sa dávny príbeh odohráva, vytvoril symbolicky mozaiku z mnohých materiálov pochádzajúcich zo Stredomoria (napr. mramor z ostrova Paros, červený korál z Egejského mora, kovové prvky z Atén a pod.). Mozaika cez prizmu zobrazenia väčšieho či menšieho detailu doslova spoluutvára v mysli percipienta nosné obrysy rozprávaného mýtického príbehu, ktorý je vybudovaný na nadčasovom strete binárnych opozícií pýchy a pokory, panického strachu a hrdinskej odvahy. V súčasnej dobe, keď veľkolepé ľudské plány a túžby dokáže zlikvidovať bežným pohľadom neviditeľný nepriateľ (koronavírus), sa k nám cez tisícročia prihovára múdry filozof Epiktetos, ktorého výrok

sa stal hlavným mottom príbehu o Perzeovi a Andromede: „*Hoci si nemôžeme vybrať, čo sa nám stane, môžeme si zvoliť, ako sa zachováme.*“ (Epiktetos, In: Panáková, 2020, s. 2).

Rovnako ako v rozprávkovom svete, aj v mýtoch je obsiahnutý komplexný systém prostriedkov (rozmanité motívy, zápletky, cesty, návraty, prekážky, skúšky, víťazstvá, zázračné predmety, čudésne príšery atď.), ktorými sa modeluje sujet. Mýtus o Perzeovi a Andromede dôsledne spĺňa to, čo o rozprávkovom svete napísala Jana Nemcová v monografii *Cesta k hodnotám* (2010): „*Slovom, fantastický svet, ale logicky usporiadaný, eticky vyhranený, hoci sociálne a spoločensky diferencovaný, svet preferujúci tradície a kanonizované hodnoty a na druhej strane obľubujúci nonsensy, svet naindividuálny a iluzívny*“ (Nemcová, 2010, s. 35).

Hrdina Perzeus, syn všemocného boha Dia, počatý a narodený za zvláštnych okolností v hradnej veži, kde argejský kráľ Akrisios väznil svoju jedínú dcéru, princeznú Danae, už od prvých dní bojoval o holý život. Ako výstižne poznamenáva Beata Panáková, „*život princa Perzea sa teda začína rozsudkom smrti*“ (2020, s. 49). Najskôr pričinením synov veterného boha Borea zachráni Perzea a jeho matku Diktys, brat serifského kráľa Polydekta. O dvadsať rokov neskôr už musí Perzeus brániť česť svojej matky, ktorú sa nedôstojne pokúša získať za manželku práve kráľ Polydektes. Rozhodne sa splniť zlomyselné želanie kráľa, aby čestne splatil dlh za záchranu svojho i matkinho života a prinesie mu hlavu Medúzy¹³, hrôzostrašnej príšery, ktorá má namiesto vlasov jedovaté hady. Tá sa napokon stáva Perzeovou najmocnejšou zbraňou, keďže každý, kto sa na ňu pozrel, ihneď skamenel. Cesta za ňou je plná nástrah a nebezpečenstiev, pričom cieľ pomáhajú Perzeovi naplniť nielen čarovné predmety (štyri dary bohov – zahnutý meč, ktorý preťal aj kameň; okrídlené sandále, pomocou ktorých mohol lietať; helma, ktorá ho učinila neviditeľným; bronzový štít a nymfy pridali zázračnú torbu, v ktorej neskôr uchovával odťatú hlavu Medúzy), ale aj modlitby

13 Medúza je znázornená aj na obálke Panákovkej knihy *Perzeus a Andromeda*. Jej stvárnenie fascinuje umelcov od dávnych čias až dodnes, jej prvé portréty vznikli už v helenistickom Grécku. Jan Bažant to odôvodňuje tým, že mýtus o Medúze je „*jeden z vôbec nejsilnějších příběhů právě proto, že ještě nikdo ženu s hady místo vlasů neviděl*. Mýtus popírá lidskou logiku, aby nás vtáhl do děje. U Medusy se tvář, která je na lidské bytosti nejzanitelnější, dostala do přímého kontaktu s hady, kterých se lidé nejvíce bojí. Těsně u Medusinych očí, nosu a úst je klubko slizkých a páchnoucích hadů, z jejichž zubů stříká jed. Být Medusou je ta nejděsivější noční můra, kterou si lze představit“ (Bažant, 2017, s. 13).

jeho pokornej matky Danae, ktorá napriek nešťastnému osudu nestratila to najpodstatnejšie – vieru, nádej a lásku. Funkciu intenzifikácie sujetových významov a vzťahov však neplnia len rôzne prekážky, ktoré musí hrdina zdolávať, ale najmä záchrana kráľovskej dcéry Andromedy. Prikutá ku skalnému útesu, ako obeta za nerozvážne vychvaľovanie sa svojej matky Kasiopeii, má zachrániť svoj ľud pred hnevom bohov. Leitmotívom príbehu sa tak stáva stret pýchy a pokory, panického strachu a hrdinskej odvahy. Perzeova cesta za zlomyseľným prianím kráľa Polydekta sa napokon stáva aj rozprávkovou cestou za láskou a šťastím, ktorá nikdy nebýva priama, rýchla a bezproblémová. Hrdina sa totiž dostáva do situácií, v ktorých musí ukázať odvahu, silu a rozhodnosť. Nemôže dokázať svoje kvality a schopnosti len jedným skutkom. Musí zvládnuť mnohé náročné situácie a presvedčiť percipienta, že sa za žiadnych okolností netreba vzdávať vytýčeného cieľa. Obnovenie harmónie a víťazstva dobra nad zlom v príbehu nekončí len splnením želania kráľa Polydekta, ktoré sa napokon stalo jeho prekliatím, ani tým, že si Perzeus vezme Andromedu za manželku. Napriek krutosti svojho starého otca, kráľa Akrisia, sa s ním Perzeus túžil zmieriť, aj keď to osud zariadil inak. Možno však súhlasiť s Janou Nemcovou, že sugestívny, dramatický rozprávkový príbeh s mnohými dejovými odbočkami objavuje pre dávneho i súčasného príjemcu život a svet v celej jeho poetickej kráse. Rovnako i v mýte o Perzeovi a Andromede je možné rozpoznať fundamentálne a tisíce rokov aktuálne etické posolstvá.

Oceán starogréckych mýtov a bájí, ktoré sa od nepamäti podávajú z pokolenia na pokolenie, je doslova nekonečný a v budúcnosti možno očakávať ďalšie vydanie prerozprávanych príbehov Beaty Panákovvej. Odhaľujú totiž súčasnému modernému človeku tajomstvá minulosti, v ktorej sa predchádzajúce generácie pokúšali preniknúť do záhad budúcnosti, lebo vedeli, že ich *„osudy majú príčiny v dejoch minulých a že ich skutky budú príčinou dejov budúcich“* (Panáková, 2018, s. 44). Mytológia je tak skutočne univerzum v slávnostnejšom odeve. Je obrazom života i chaosu *„plného zázrakov v božej predstavivosti, ktorý je už sám osebe poéziou, a predsa sám pre seba aj materiálom a živlom poézie. Ona (mytológia) je svet a takrečeno pôda, na ktorej jedinej môžu rozkvitať a vyrastať diela umenia. Iba uprostred takéhoto sveta sú možné stále a určité obrazy, cez ktoré môžu dostať výraz večné pojmy“* (Meletinskij, 1989, s. 20 – 21). Hybnou myšlienkou mýtu je najmä túžba po premene chaosu na kozmos, ktorý od samého počiatku zahŕňa hodnotový, etický aspekt.

Záver

Možno teda konštatovať, že historický vývoj, striedanie kultúr a odlišné materiálne podmienky pôsobia na človeka, až sa mení čosi i na jeho podstate, na jeho prirodzenosti. Neznamená to však, že by nedokázal rozumieť kultúre starých pohanov, Babylončanov, Židov, Egypťanov, Grékov, Rimanov či stredovekých kresťanov, pretože prostredníctvom filozofie, literárnych a umeleckých artefaktov dokáže i súčasný človek pochopiť to, čo si mysleli, z čoho sa radovali alebo čím trpeli. Český katolícky autor Jan Čep to vo svojich úvahách vystihol takto: *„Je-li to člověk ve svém nitru živý, nejsou-li jeho duch a jeho srdce nějak znetvořeny nebo vědomě zataraseny, bude si musit přiznat, že si klade tváří v tvář vesmíru, lidskému osudu, svému vlastnímu vědomí a tváří v tvář druhému člověku namnoze tytéž otázky, jaké si kladl starý Platón, Vergilius nebo Horác, svatý Augustin, svatý Tomáš nebo Pascal, i když si na ně třeba dává jiné odpovědi než oni. Dalo by se zkrátka říci, že to, co je v člověku nejhlubšího, co ho dělá člověkem a odlišuje od ostatních tvorů, se v podstatě nemění. Člověk má stále potřebu milovat a být milován, stále se zhloubává nad svým životem, jeho smyslem a cílem, stále stojí v úžase, v úctě, nebo ve vzpouře před něčím, co je v sobě samém a zároveň ho přesahuje“* (Čep, 2019, s. 114). I preto možno považovať súčasnú aktualizáciu starovekých mýtov v zápase o mravnosť človeka za nesmierne dôležitú. Duchovný vývoj ľudstva, a teda aj moderného človeka, ktorý je bohatší o stáročné skúsenosti predchádzajúcich generácií, má byť totiž postavený na princípe neustálej snahy dávať akýsi tvar nielen veciam, ktoré nás obklopujú, ale i svojmu vlastnému životu, rovnako životu svojich blízkych. *„Mají-li mít čas a lidské dějiny smysl, nemohou přešlapovat na místě, nemohou být ustavičným opakováním. Člověk, kterého vytvářejí, nebo spíše, který se sám vytváří z látky, která je mu dána skrze ně, by měl být v jistém smyslu ustavičně dokonalejší, ušlechtlejší, jemnější, moudřejší, jedním slovem lidštější“* (Čep, 2019, s. 115).

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta

TEXT PRE DETI A MLÁDEŽ AKO INTERPRETAČNÁ ÚLOHA V DIDAKTICKOM PROCESSE

Ján Gallik
Dominik Vančo
Hana Zelenáková

Nitra 2021

Posudzovatelia:

prof. PhDr. Marta Žilková, PhD.

prof. PaedDr. Eva Vitézová, PhD.

Metodická expertíza:

Mgr. Mariana Hrašková, PhD.

Mgr. Hana Zelenáková, PhD.

Monografia je súčasťou riešeného projektu KEGA č. 021UKF-4/2019
Literárna konštrukcia textov pre deti a mládež v praktických rozboroch.

Autori © Ján Gallik – Dominik Vančo – Hana Zelenáková, 2021

Design © Michal Lauko, Hana Zelenáková

ISBN 978-80-558-1735-4

OBSAH

Úvod	6
I. Aktualizácia etických aspektov v starovekých mýtoch (Grécke mýty v interpretácii Beaty Panákovej) Ján Gallik	10
II. Umelecká interpretácia ako princíp literárneho rennovania klasického textu (Daniel Pastirčák: <i>Slovo pred slovom. Proglas pre deti a ich rodičov</i>) Dominik Vančo	30
III. Obnovovanie literárnej záhrady Frances Hodgson-Burnettovej (Frances Hodgson-Burnett: <i>Tajná záhrada</i>) Hana Zeleňáková	54
IV. Textová príloha Aktualizácia klasických textov v prostredí literárnej výchovy	72
V. Literatúra	100

Úvod

Predložená publikácia podrobne reflektuje fenomén recepcie klasických diel v literatúre pre deti a mládež. Reagujeme tak na knižnú ponuku, v ktorej možno zaznamenať návraty k starším textom. Svoj interpretačný záujem obraciamе k literárnym dielam, ktoré majú „vyššie“ ambície a ktorým zvykneме priznať „štatút vážneho umenia“ (Miko, 1982). Chcú kultivovať detského čitateľa, obohacovať a rozširovať jeho životnú skúsenosť, sprostredkovať estetické, etické a spoločenské hodnoty, ako napríklad hodnotu života, priateľstva, cnosti, morálky, dobra, histórie národa, rodného jazyka a vzdelanosti. Hoci sa hodnoty sprostredkujú nepriamo, je tu zrejmé tiahnutie k ideálu a želanie operatívne zapôsobiť, prípadne, doviesť čitateľa k istej zmene (Miko, 1982, s. 62).

Literárne renovovanie starších textov sa môže realizovať rôznymi spôsobmi, a to v slovesnej rovine napr. opätovným vydávaním pôvodného diela v modernom preklade alebo prerozpráváním (krátením, zjednodušovaním) klasických príbehov a v prípade recepčne náročnejších diel aj tvorbou nového textu, napr. umeleckou interpretáciou, ktorá má sprístupniť dielo a uľahčiť recipientom jeho porozumenie. Vo výtvarnej rovine možno zaznamenať úsilie o vedomé návraty k starším ilustráciám alebo, naopak, vykročenie k inovatívnym pokusom za účelom narušiť tradičný ilustrátorský prístup použitím súčasného vizuálneho jazyka či nekonvenčného dizajnu. Ilustrácia je nenahraditeľnou súčasťou umeleckej komunikácie, ktorá môže byť kľúčová pre prijatie vzdialeného umeleckého diela. Všetky vymenované spôsoby smerujú k jedinému cieľu – k opätovnému čítaniu klasickej literatúry, ktorá sa má stabilizovať v povedomí súčasného detského recipienta.

V predkladanej monografii sa autori zameriavajú na odlišné typy umeleckých textov z rôznych dejinných období. Ján Gallik sa zaujíma o starogrécku mytológiu, ktorej sa pod pojmom báj venuje primárna pozornosť na 2. stupni základných škôl. Na pozadí meniacich sa civilizačných hodnôt sleduje princíp aktualizácie starovekých mýtov v kultúrnom povedomí súčasných čitateľov. Mýtus stále pobáda človeka k premýšľaniu, k pokusom o jeho racionálne vysvetlenie. Autor prvej štúdie reflektuje originálny počín rozhlasovej dramaturgičky, spisovateľky a prekladateľky Beaty Panákovej,

ktorá v spolupráci s vydavateľstvom Perfekt v roku 2013 pripravila edíciu Múzy a v rámci nej prerozprávala staroveké príbehy deťom a mládeži. V edičnom rade vyšlo doteraz šesť kníh: *Dafnis a Chloé* (2013), *Orfeus a Eurydika* (2014), *Eros a Psyché* (2015), *Teseus a Ariadna* (2017), *Iason a Medeia* (2018) a *Perzeus a Andromeda* (2020). Ide o veľkoformátové publikácie, pričom pri každej z nich spolupracovala s iným ilustrátorom či ilustrátorkou. Jednotlivé príbehy sa v nich spájajú a preplietajú, dá sa do nich vstúpiť viacerými bránami, a to na rôznych miestach a časoch. Týmito bránami môže percipient prechádzať z príbehu do príbehu a žasnúť nad tým, ako spolu súvisia. Ich dramatický dej je často cestou k dramatickej premene hlavných protagonistov. Vďaka autorkinmu špecifickému intencionálnemu spôsobu narácie sprostredkujú odvekú ľudskú túžbu po poznaní a recipientovi nepriamo predkladajú isté vzorce a pravidlá správania.

V druhej štúdii sa Dominik Vančo zaoberá textom Daniela Pastirčáka *Slovo pred slovom. Proglas pre deti a ich rodičov* (2012), ktorý umelecky nadväzuje na prvú báseň v slovenskom literárnom kontexte *Proglas* Konštantína Filozofa z 9. storočia. Medzi uvedenými umeleckými textami existuje intertextuálny vzťah, vďaka ktorému sa dávne stredoveké hodnoty sprostredkujú dnešnému príjemcovi. Jedným z cieľov štúdie je práve reflektovanie tohto vzťahu, teda aké intertextuálne operácie Daniel Pastirčák uplatnil pri nadväzovaní posttextu (*Slovo pred slovom*) na pretext (*Proglas*). V literárnom diskurze sa v súvislosti s takýmito textami objavuje pojem básnická interpretácia. Ťažisko štúdie predstavuje analyticko-interpretčná sonda do Pastirčákovej básne, v rámci ktorej sa autor štúdie zameriava na motivické paralely medzi oboma textami, na princíp aktualizácie a postupy moderného uchopenia, príp. ďalšieho autorského rozvíjania týchto motívov. Medzi ústredné témy, ktoré v rozbere vystupujú do popredia, sú smerovanie k večnej láske ako absolútnej hodnote, otázky morálky, etiky a správneho konania, význam medziludskej komunikácie, reči, slov a čítania v živote človeka či aktualizácia duchovného princípu moderného človeka. Posledným okruhom, ktorý má štúdia ambíciu obsiahnuť, je aj podoba anticipovaného čitateľa a tejto predstave prispôbené výrazové modelovanie básne, tzn. ako autor textu približuje hodnotovo náročný *Proglas* intelektuálnej úrovni dieťaťa. Pre plnohodnotnú recepciu textu je však nevyhnutné vzájomné čítanie básne dieťaťa a dospelého – rodiča.

V tretej štúdii píše Hana Zelenáková o *Tajnej záhrade* (Secret Garden, časopisecky 1911, knižne 1912) anglickej autorky Francis Hodgson Burnetto-

vej. Reflektuje najnovší slovenský preklad Márie Galádovej (2019) a širšie aj aktualizácie snahy vydavateľov, ilustrátorov, filmárov, ktorí sa snažia klasický text anglickej literatúry udržať v komunikačnom obehu. Napriek časovému odstupu od jeho vzniku je text stále prístupný dnešnému čitateľovi (pre vek protagonistov, dejové zápletky a i.). Ide o subžáner, tzv. bildungsroman/novel of development, ktorý podrobne opisuje vývoj literárnych postáv. V interpretačnej sonde analyzuje motívy tajomstva, záhrady, straty (smrti), identifikuje zdroje nádejného rozuzlenia a zároveň uvažuje o účinkoch ilustrácie a kultivujúcom potenciáli Burnettovej textu, ktorý si vyžaduje vnímavého čitateľa.

Keďže sa autori štúdií zameriavajú na umelecké texty adresované deťom a mládeži (výber textov zodpovedá tematickým okruhom literárnej výchovy 2. stupňa základných škôl), doplnili literárnovedné štúdie v textovej prílohe metodickými inšpiráciami na čítanie klasických textov v prostredí literárnej výchovy (vybrané úryvky sú obohatené o verbálne a ďalšie tvorivé interpretačné aktivity, ktoré prehľbujú vnímanie textov).

PRAMENE

- BURNETT-HODGSON, Frances. 2019. *Tajná záhrada* (The Secret Garden). Preložila: Mária Galádová. Ilustrovala Inga Moore. Bratislava: Stonožka, Ikar. 280 s. ISBN 978-80-551-6889-0.
- BURNETT-HODGSON, Frances. 2000. *Tajomná záhrada*. Preložila a upravila: Eva Habánová. Ilustrovala Lawrie Robin. Vrútky: Advent-Orion. 235 s. 80-88960-18-5.
- PANÁKOVÁ, Beata, 2013. *Dafnis a Chloé*. Bratislava: Perfekt. Ilustrovala Katarína Vavrová. 43 s. ISBN 978-80-8046-633-6.
- PANÁKOVÁ, Beata, 2014. *Orfeus a Eurydika*. Bratislava: Perfekt. Ilustrovala Ingrid Zámečníková. 48 s. ISBN 978-80-8046-669-5.
- PANÁKOVÁ, Beata, 2015. *Eros a Psyché*. Bratislava: Perfekt. Ilustroval Martin Augustín. 48 s. ISBN 978-80-8046-715-9.
- PANÁKOVÁ, Beata, 2017. *Teseus a Ariadna*. Bratislava: Perfekt. Ilustrovala Júlia Piačková. 48 s. ISBN 978-80-8046-857-6.
- PANÁKOVÁ, Beata, 2018. *Iason a Medeia*. Bratislava: Perfekt. Ilustroval Daniel Brunovský. 48 s. ISBN 978-80-8046-904-7.
- PANÁKOVÁ, Beata, 2020. *Perzeus a Andromeda*. Bratislava: Perfekt. Ilustroval Peter Pollág. 56 s. ISBN 978-80-8046-991-7.
- PASTIRČÁK, Daniel. 2012. *Slovo pred slovom. Proglas pre deti a ich rodičov*. Bratislava: Literárne informačné centrum. Ilustroval Miloš Kopták. 23 s. ISBN 978-80-8119-058-2.

LITERATÚRA

- BÁTOROVÁ, Mária, 2011. *Slovenská literárna moderna v spektre svetovej moderny (Jozef Cíger Hronský)*. Martin: Matica slovenská. 278 s. ISBN 978-80-8128-012-2.
- BAŽANT, Jan. 2017. *Perseus & Medusa. Zobrazení mýtu od počátku do dneška*. Praha: Academia. 509 s. ISBN 978-80-200-2658-3.
- BEDNÁROVÁ, Katarína. 2013. *Dejiny umeleckého prekladu na Slovensku I. Od sakrálného k profánnemu*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. 301 s. ISBN 978-80-224-1348-0.
- BETTELHEIM, Bruno. 2000. *Za tajemstvím pohádek*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. 335 s. ISBN 80-7106-290-1.

- BOHAČIAKOVÁ, Martina. 2007. Cyrilometodský odkaz u Juraja Papánka, Juraja Sklenára a Juraja Fándlyho. In: *Poznávanie kultúrneho dedičstva sv. Cyrila a Metoda*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, Ústav pre výskum kultúrneho dedičstva Konštantína a Metoda. 250 s. ISBN 978-80-8094-239-7.
- BORGMEIER, Raimund. *The Garden in Frances Hodgson Burnett's The Secret Garden in the Context of Cultural History*, pp. 15 – 26. In: GYM-NICH, Marion – LICHTERFELD, Imke (eds.), 2012. *A Hundred Years of The Secret Garden. Frances Hodgson Burnett's Children's Classic Revisited*. Göttingen: V&R unipress, Bonn University Press. ISBN 978-3-8470-0054-9.
- ČEP, Jan. 2019. *Meditace*. Olomouc: Univerzita Palackého a Centrum pro studium demokracie a kultury. 491 s. ISBN 978-80-7325-484-1.
- ČERVENKA, Miroslav – HOLÝ, Jiří – HRBATA, Zdeněk et al. 2005. *Na cestě ke smyslu. Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst. 1051 s. ISBN 80-7215-244-0.
- DROZENOVÁ, Wendy. 2009. Zahrada jako paradigma krásy přírody. In: STIBRAL, K. – BINKA, B. – DADEJÍK, O. (eds.): *KRÁSA – KRAJINA – PŘÍRODA II*. Brno: Masarykova univerzita, s. 72 – 77.
- DUPKALA, Rudolf. 1998. Ľudová rozprávka vo svetle filozofických reflexií slovanskej mytológie. In: *Literatúra pre deti a mládež v procese I. (Rozprávkový žáner)*. Nitra: UKF. s. 221 – 226. ISBN 808050-160-2.
- FORDINÁLOVÁ, Eva. 2009. *Staršia slovenská literatúra*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Pedagogická fakulta. 155 s. ISBN 978-80-8082-249-1.
- FORDINÁLOVÁ, Eva. 2013. *Tajomné pramene v nás*. Bratislava: Literárne informačné centrum. 155 s. ISBN 978-80-8119-071-1.
- GALLIK, Ján. 2016. Sv. Cyril a Metod v slovenskej poézii 20. a 21. storočia. In: *Konštantínove listy*, roč. 9, č. 2, s. 98 – 105. ISSN 1337-8740.
- GAVORA, Peter a kol. 2012. *Ako rozvíjať porozumenie textu u žiaka*. Nitra: ENIGMA publishing, s.r.o. 193 s. ISBN 978-80-89132-57-7.
- GEJGUŠOVÁ, Ivana. 2015. *Čtenářství žáků základních škol*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 115 s. ISBN 978-80-7464-783-3.
- GEJGUŠOVÁ, Ivana. 2011. *Mimočítanková četba a cíle literární výchovy na základní škole*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 123 s. ISBN 978-80-7464-013-1.

- GYMNICH, Marion – LICHTERFELD, Imke (eds.). 2012. *A Hundred Years of The Secret Garden. Frances Hodgson Burnet's Children's Classic Revisited*. Göttingen: V&R unipress, Bonn University Press. ISBN 978-3-8470-0054-9.
- HARPÁŇ, Michal. 2009. *Teória literatúry*. Bratislava: ESA. 283 s. ISBN 978-80-85684-69-8.
- HEVIER, Daniel. 2008. *Heviho škola tvorivosti*. Bratislava: Perfekt. 93 s. ISBN 978-80-8046-425-7.
- HRBATA, Zdeněk. Prostory, místa a jejich konfigurace v literárním díle. In: ČERVENKA, Miroslav – HOLÝ, Jiří – HRBATA, Zdeněk et al.: *Na cestě ke smyslu. Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2005. s. 315 – 509. ISBN 80-7125-244-0.
- KEPŠTOVÁ, Ľubica, 2001. Kultúrny kód ľudstva si odovzdávame v rozprávke. Rozhovor s dramaturgičkou SR Beátou Panákovou. In: *Bibiana*. Roč. 8, č. 3, s. 35 – 39. ISSN 1335-7263.
- KERULOVÁ, Marta a kol. 2015. *Šesťkrát cesta k tradícii v literárnych textoch*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. 166 s. ISBN 978-80-558-0914-4.
- KERULOVÁ, Marta. 2013. Duchovno-kultúrna dimenzia diela Cyrila a Metoda. In: *Slová Slovanov*. Bratislava: Literárne informačné centrum. 222 s. ISBN 978-80-8119-076-6.
- KERULOVÁ, Marta. 2013. Modus vivendi staroslovienskeho textu. In: *Slová Slovanov*. Bratislava: Literárne informačné centrum. 222 s. ISBN 978-80-8119-076-6.
- KOLEKTÍV AUTOROV. 2012. *Proglas. Preklady a básnické interpretácie*. Bratislava: Literárne informačné centrum. 78 s. ISBN 978-90-8119-060-5.
- KOLIOVÁ, Marianna. 2013. K výstavbovým postupom v Proglase. In: *Slová Slovanov*. Bratislava: Literárne informačné centrum. 222 s. ISBN 978-80-8119-076-6.
- KOPÁL, Ján – TARCALOVÁ, Želmíra. 1985. *Literatúra pre deti a didaktika literárnej výchovy na prvom stupni základnej školy*. Bratislava: SPN, 232 s.
- KOPÁL, Ján. 1997. *Próza a poézia pre mládež. Teória/poetológia*. Nitra: Enigma. 313 s. ISBN 80-85471-48-5.
- KOVÁČOVÁ, Zuzana – STRANOVSKÁ, Eva a kol. 2020. *Intervenčný program čítania s porozumením pre slovenský jazyk v nižšom sekundárnom vzdelávaní*. Praha: Verbum. 186 s. ISBN 978-80-87800-76-8.

- LIBA, Peter – LAUKOVÁ, Silvia. 2012. *Svätý Cyril a Svätý Metod v slovenskej literatúre*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 234 s. ISBN 978-80-558-0240-4.
- LIBA, Peter – LAUKOVÁ, Silvia. 2013. *Medzi trvaním a dejinami. Cyril a Metod v slovenskej literatúre*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 218 s. ISBN 978-80-558-0381-4.
- LIVELY, Penelope. 2019. *Život v zahradě*. Brno: Host. 230 s. ISBN 978-80-7577-788-1.
- MARKOVIČ, Pavol. 2015. Realizácie kategórie intertextuality v staršej slovenskej literatúre. In: *Semiotika literatúry*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. 314 s. ISBN 978-80-558-0928-1.
- MELETINSKIJ, Mojsejevič Jeleazar. 1989. *Poetika mýtu*. Bratislava: Pravda. 440 s. Bez ISBN.
- MIKO, František. 1982. *Hodnoty a literárny proces*. Bratislava: Tatran. 372 s. Bez ISBN.
- MINÁRIK, Jozef. 1980. *Stredoveká literatúra*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 354 s.
- NEMCOVÁ, Jana. 2010. *Cesta k hodnotám*. Nitra: UKF. 94 s. ISBN 978-80-8094-820-7.
- NOVOTNÝ, David Jan. 2014. *Úvahy o mýtu*. Praha: Karolinum. 262 s. ISBN 978-80-246-2557-7.
- PAULINY, Eugen. 1999. Konštantín Filozof ako teoretik prekladu. In: *Chiméra prekladania. Antológia slovenského myslenia o preklade I*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 236 s. ISBN 80-224-0562-0.
- PAVLOVIČOVÁ, Kristína. 2015. Nejasnosti okolo veľkomoravského staroslovienského Proglasu. In: *Slovenská literatúra*, roč. 62, č. 3, s. 165 – 189, č. 4. ISSN 0037-6973.
- PAVLOVIČOVÁ, Kristína. 2016. *Veľkomoravský Proglas*. Trnava: TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS. 142 s. ISBN 978-80-568-0016-4.
- POPOVIČ, Anton. 1973. Model literárnej komunikácie a preklad. In: *Literárna komunikácia*. Martin: Matica slovenská. 204 s. Bez ISBN.
- POPOVIČ, Anton. 1975. *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava: Tatran, 293 s. Bez ISBN.
- POPOVIČ, Anton. 1983. *ORIGINÁL-PREKLAD. Interpretačná terminológia*. Bratislava: Tatran. 368 s. Bez ISBN.
- REŽNÁ, Miroslava a kol. *Praktická estetika 3*. Nitra: UKF. 2011. 228 s. 978-80-8094-581-7.

- STANISLAVOVÁ, Zuzana. 2013. *Ēthos a poésis v umeleckej tvorbe (štúdie o literatúre pre deti a mládež)*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity. 138 s. ISBN 978-80-555-0978-5.
- The Illustrated Secret Garden: 100th Anniversary Edition with Special Foreword*. SeaWolf Press, 2020. ISBN 978-195-043-598-2.
- TOLLAROVIC, Peter. 2017. Rozporuplná monografia o Proglase. In: *Slovenčinár*, roč. 4, č. 2, s. 59 – 60. ISSN 1339-4908.
- VALA, Jaroslav – KUSÁ, Jana (eds.). 2016. *Text jako učební úloha: teorie – výskum – aplikace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 162 s. ISBN 978-80-244-5014-8.
- VANČO, Dominik. 2020. Uplatňovanie historizácie-modernizácie v rámci prekladovej série *Proglasu*. In: *Prekladateľské listy* 9. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 295 s. ISBN 978-80-223-4936-9.
- VITÉZOVÁ, Eva. 2016. *Dieťa a kniha*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave. 67 s. ISBN 978-80-8082-961-2.
- ZÁHORANSKÁ, Elena. 1990. *Modlitby, meditácie a spevy sveta*. Bratislava: DAAR. 160 s. ISBN 80-85218-01-1.
- ZAMBOR, Ján. 2015. Dekonstrukcia *Proglasu*. In: *Slovenská literatúra*, roč. 62, s. 512 – 514. ISSN 0037-6973.
- ZELEŇÁKOVÁ, Hana. 2011. *Živá je cesta k umeniu*. Nitra: UKF. 146 s. ISBN 978-80-8094-947-1.
- ŽILKA, Tibor. 2011. *Text a posttext*. Nitra: UKF. 161 s. ISBN 978-80-8094-878-8.
- ŽILKA, Tibor. 2011. *Vademecum poetiky*. 2. doplnené vydanie. Nitra: UKF. 426 s. ISBN 978-80-8094-963-1.
- ŽILKA, Tibor. 1987. *Poetický slovník*. Bratislava: Tatra. 440 s. Bez ISBN.
- ŽILKOVÁ, Marta a kol. 2009. *Praktická estetika 1*. Druhé doplnené vydanie. Nitra: UKF. 198 s. ISBN 978-80-8094-563-3.

INTERNETOVÉ ZDROJE

- Anotácia publikácie *Slovo pred slovom. Proglas pre deti a ich rodičov*. [cit. 24.1.2021] Dostupné na: <https://www.litcentrum.sk/dielo/slovo-pred-slovom-proglas-pre-deti-ich-rodicov>.
- ARGENT, Karen. 2018. *Inga Moore*. [online] [Zverejnené 27.5.2018] [cit. 25.8.2020] Dostupné na: <http://www.letterpressproject.co.uk/inspiring-young-readers/2018-05-27/inga-moore>.

- CAREY, Joanna. Inga Moore, illustrator of the Wind in the Willows. In: *The-guardian.com* [online] [cit. 25.8.2020] Dostupné na: <https://www.theguardian.com/books/2010/feb/06/inga-moore-illustration-wind-willows>
- CUDDON, J. A. 1994. *Dictionary of Literary terms and literary theory*. London: Penguin. 1051 pp. ISBN 978-0-1405-1227-4.
- DRAGULOVÁ, Zuzana. *Mýtus alebo metafora? O hraniciach medzi mýtickým a umeleckým videním skutočnosti*. s. 354 – 366. [cit. 29.4.2020] Dostupné na: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Slanco-va2/subor/dragulova.pdf>.
- LICHTERFELD, Imke. 'There was every joy on earth in the secret garden' – Nature and Female Identity in Frances Hodgson Burnett's *The Secret Garden*, pp. 27-37. In: GYMnich, Marion – LICHTERFELD, Imke (eds.). 2012. *A Hundred Years of The Secret Garden. Frances Hodgson Burnett's Children's Illustration Artist Profile: Inga Moore*. [online] [Zverejnené 22.9.2010] [cit. 25.8.2020] Dostupné na: <http://surfacefragments.blogspot.com/2010/09/childrens-illustration-artist-profile.html>.
- MinaLima's Stunning Interactive Children's Classics | Beautiful Books. [online] [cit. 12.6.2020] Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=hi-vVwTemHbw>.
- PAŠTEKOVÁ, Soňa. *Poetika mýtu*. [cit. 28.4.2020] Dostupné na: <http://hyperlexikon.sav.sk/sk/pojem/zobrazit/paradigmy/8/poetika-mytu>.
- PECHOVÁ, Alexandra. *Slovo pred slovom – Proglas pre deti a ich rodičov*. [cit. 05.1.2021] Dostupné na: <https://www.litcentrum.sk/clanok/slovo-pred-slovom-proglas-pre-deti-ich-rodicov>.
- Rozhovor s Beatou Panákovou*. [cit. 3.6.2020] Dostupné na: <https://www.litcentrum.sk/rozhovor/pribehy-lasky-beata-panakova>.
- The Secret Garden: A Lavishly Illustrated Children's Edition*. In: *Readaloud.com*. Dostupné na: <http://www.readaloud.com/2011/04/secret-garden-best-illustrated.html>.
- Večné posolstvo*. (Rozhovor s Danielom Pastirčákom.) [cit. 14.2.2021] Dostupné na: <https://www.litcentrum.sk/rozhovor/vecne-posolstvo>.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Publikation *Der Text für Jugendliche als die Interpretationsaufgabe im didaktischen Prozess* reflektiert das Rezeptionsphänomen der klassischen, kanonischen Texte durch die gegenwärtigen Leser. Die literarische Renovierung der älteren Texte kann man mithilfe von verschiedenen Strategien realisieren: das Wiedererzählen der klassischen Geschichten, die Wiederveröffentlichung des Originaltextes in der modernen Übersetzung, bei der schwierig rezeptbaren Werken auch die Herstellung eines neuen Textes, z. B. die künstlerische Interpretation, die das Werk zugänglicher macht und den Lesern das Textverständnis erleichtert. Alle genannten Möglichkeiten verfolgen ein gemeinsames Ziel, und zwar das Wiederlesen der klassischen Literatur, die dadurch im Bewusstsein der kindlichen Rezipienten stabilisiert werden sollte. Als untrennbarer Bestandteil der künstlerischen Kommunikation scheint auch die Illustration zu sein, die eine Schlüsselrolle bei der Rezeption eines entfernten Werkes spielen könnte. Drei Autoren orientieren sich auf verschiedene Arten der künstlerischen Texte, die aus verschiedenen Zeitepochen stammen.

Ján Gallik interessiert sich für die altgriechische Mythologie, die unter dem Begriff Mythos in der zweiten Stufe der Grundschule erlernt wird. Er verfolgt das Prinzip der Aktualisierung der Altertumsmythen in dem kulturellen Bewusstsein vor dem Hintergrund der wechselnden Zivilisationswerte. Der Mythos fordert noch immer auf, nachzudenken und zu versuchen, ihn rationell zu erklären. In seiner Studie reflektiert er, wie die Rundfunkdramaturgin, Schriftstellerin und Übersetzerin Beata Panáková die Altertums geschichten in Zusammenarbeit mit dem Verlag Perfekt im Jahre 2013 im Rahmen der Edition Múzy (Musen) für die heutigen Kinder und Jugendlichen wiedererzählt hat. In der Editierreihe wurden bis jetzt sechs Bücher veröffentlicht: *Dafnis a Chloé* (*Daphnis und Chloe*, 2013), *Orfeus a Eurydika* (*Orpheus und Eurydike*, 2014), *Eros a Psyché* (*Eros und Psyche*, 2015), *Teseus a Ariadna* (*Theseus und Ariadna*, 2017), *Iason a Medea* (*Iason und Medea*, 2018) und *Perzeus a Andromeda* (*Perseus und Andromeda*, 2020). Es geht um großformatige Publikationen und sie hat bei jeder von ihnen mit einem anderen Illustrator oder mit einer anderen Illustratorin zusammengearbeitet. Die einzelnen Geschichten verbinden sich miteinander und sie können durch mehrere Toren betreten werden, und zwar in verschiedenen Orten und Zeiten. Durch diese Toren kann der Perzi-

pient von einer Geschichte in die andere durchgehen und er kann erstaunt sein, wie sie miteinander zusammenhängen. Ihre dramatische Handlung ist oft der Weg zur Verwandlung von Hauptfiguren. Dank der spezifischen absichtlichen Erzählungsart der Autorin vermitteln sie die uralte Sehnsucht der Menschen nach Wissen, dem Rezipienten legen sie bestimmte Muster und Regeln des Benehmens vor, befestigen die Moral usw.

In der zweiten Studie beschäftigt sich Dominik Vančo mit dem Text *Slovo pred slovom. Proglas pre deti a ich rodičov* (Das Wort vor dem Wort. Vorrede für die Kinder und ihre Eltern, 2012). Der Autor Daniel Pastirčák knüpft in seinem Text an das erste in dem Kontext der slowakischen Literatur erschienene Gedicht *Proglas* (Vorrede) von Philosoph Konstantin an. Obwohl es zwischen beiden Texten die intertextuelle Beziehung gibt, geht es nicht um die Verwendung von Übersetzungsmethoden bei der Anknüpfung des neuen Textes an das originelle Gedicht. Im literarischen Diskurs verwendet man im Zusammenhang mit diesen Texten der Begriff die dichterische Interpretation. Pastirčáks Gedicht knüpft an *Proglas* an, was sich in motivischen Parallelen zeigt, aber gleichzeitig wird auch die moderne Weiterentwicklung von Motiven benutzt. Die Zentralthemen, mit denen sich der Autor befasst, sind der Weg zur ewigen Liebe, die als ein absoluter Wert betrachtet wird, die Problematik der Moral, der Ethik und des richtigen Handelns, die Bedeutung der zwischenmenschlichen Kommunikation, der Rede, der Wörter und des Lesens in dem Leben des Menschen und weiter die Aktualisierung des Geistesprinzips im Leben des modernen Menschen. Der antizipierte Rezipient ist das Kind, aber für das vollwertige Verständnis ist notwendig, den Text gemeinsam mit einem Erwachsenen – dem Elter zu lesen. Die Ausdrucksform des Gedichts entspricht dem erwarteten Rezipient. Der Autor nähert sich der intellektuellen Reife des Kindes mithilfe von den konkreten Vorstellungen, die das Kind aus der Welt der Natur, aus dem täglichen Leben oder aus der Beziehung zwischen dem Kind und dem Elter kennt. Bildnerisch werden auch die Märchenmotive oder Zaubermotive benutzt, die das Verständnis von schwierigeren abstrakten Bildern erleichtern.

In der dritten Studie schreibt Hana Zeleňáková über das Werk *Tajná záhrada* (Der geheime Garten / Secret Garden, 1911) der englischen Autorin Francis Hodgson Burnett. Es geht um die neuste slowakische Übersetzung (2019) und die Reflexion von breiteren Aktualisierungsbemühungen der Verleger, der Illustratoren, der Filmemacher, die versuchen, den klas-

sischen Text der englischen Literatur im Kommunikationskreislauf zu erhalten. Trotz dem Zeitabstand des Textes von seiner Herstellung, ist er noch immer dem heutigen Leser zugänglich (das Alter der Hauptfiguren, die Handlung, die literarische Motive wie z. B. die Überraschung und andere). Es geht um die Genrevariante des sog. *Bildungsroman* / *novel of development*, die Autorin also ausführlich beobachtet die Entwicklung der literarischen Figuren. In ihrer Interpretationssonde analysiert sie die Motive der Überraschung, des Gartens, des Verlusts (Tod). Sie denkt über die Wirkung der Illustration (der Impressionismus, das Detail, die Reflexivität von Bildern, die Interaktivität) und das kultivierende Potenzial des Textes nach. Burnetts Text erfordert den aufnahmefähigen Leser, dem Text dominiert das Prinzip der Langsamkeit, das sich in der künstlerischen Beschreibung der Landschaft, in dem langsamen literarischen Zeitverlauf und in der psychischen Entwicklung der Figuren manifestiert.

Da die Autoren ihre Studien auf die künstlerischen Texte richten, die den Kindern und den Jugendlichen adressiert sind (diese stellen auch Bestandteil der Themenbereiche des Literaturunterrichts in der zweiten Stufe der Grundschule dar), sind die literaturwissenschaftlichen Studien im Anhang um die methodische Inspirationen für das Lesen der klassischen Texte im Bereich des Literaturunterrichts ergänzt (die ausgewählten Ausschnitte hängen mit verbalen und anderen kreativen Aktivitäten zusammen, die das Textverständnis vertiefen).

Text pre deti a mládež ako interpretačná úloha v didaktickom procese

Ján Gallik, Dominik Vančo, Hana Zeleňáková

Vydavateľ: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta

Recenzenti: prof. PhDr. Marta Žilková, PhD.

prof. PaedDr. Eva Vitézová, PhD.

Jazyková redaktorka: PhDr. Darina Auxová, PhD.

Zusammenfassung: Mgr. Dominik Vančo

Technický redaktor: Michal Lauko

Obálka: Michal Lauko, Hana Zeleňáková

Rok vydania: 2021

Vydanie: prvé

Náklad 110 ks

Rozsah: 109 strán

Formát: A5

ISBN 978-80-558-1735-4